
A LAMPEL RÓBERT (WODIANER F. ÉS FIAI) KÖNYVKIADÓ ÉS AZ OKTATÁSÜGY A XIX–XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN

POGÁNY GYÖRGY

A tankönyv az oktatási folyamat egyik leglényegesebb eleme, jelentősége csaknem azonos az oktató pedagógus személyiségével. Nem minden, az iskolában használt könyv tankönyv, a meghatározás azokra a könyvekre vonatkozatható, amelyek kifejezetten didaktikai céllal az iskolai oktatás és tanulás céljára íródtak, és tartalmát a tanórán oktatói magyarázat segítségével dolgozzák fel és egyéni tanulással sajátítják el a tanulók. Modern értelemben vett tankönyvről a könyvnyomtatás megjelenése óta beszélhetünk, azonban igazán lényegessé és az oktatáspolitikai által felügyeltté, ellenőrzötté a felvilágosodás korától vált, párhuzamosan azzal, ahogy a közoktatásban az állami irányítás megszilárdult. A tankönyvkiadás folyamatában a XIX. századtól kezdődően két, egymásnak ellentmondó értékszempontra vált meghatározóvá: az egyik a tanügy, az iskolák szempontja, a másik pedig a könyvszakmáé. Az állam a központi tantervek megszabásával és a tankönyvek jóváhagyásával igyekezett ellenőrzése alatt tartani a területet, és az iskolák érdekeit képviselni, ugyanakkor a szabad kereskedelem elveit, a kiadók közötti versenyt is megpróbálta érvényesíteni. Az engedélyezés szigora fokozatosan enyhült, és a tankönyvek kiadásában, használatában növekvő mértékben a szabad verseny szempontjai kerültek előtérbe, s váltak általánossá 1867 után. Mindez oda vezetett, hogy a XIX. század végén, a XX. század elején a tankönyvpiacra túlkínálat keletkezett, és a kiadók különféle engedményekkel próbálták az iskolákat az általuk kiadott tankönyvek bevezetésére ösztönözni. Jól szemlélteti ezeket a kiadói praktikákat az egyik legnagyobb tankönyves cég, a *Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai)* gyakorlata.

A TANKÖNYVEK ENGEDÉLYEZÉSE

A tankönyvek ellenőrzése, hivatali jóváhagyása eredetileg a könyvcenzúra része volt, azzal párhuzamosan alakult. Az 1777-es Ratio Educationis viszont úgy rendelkezett, hogy a tankönyvek a központi tanterv szerint készüljenek, és jóváhagyásra szerzőik az Egyetemhez kötelesek benyújtani azokat.¹ Az Egyetemi Nyomda monopóliumot kapott a Magyarországon és a társult országokban az iskolákban elrendelt könyvek kinyomtatására; elvileg 1848-ig rendelkezett ezzel a kiváltsággal. A gyakorlatban

¹ Szebenyi Péter (1994): Fejezetek a tankönyvjóváhagyás történetéből. *Educatio*, 3. 4. sz. 599–622. p., 599. p.

azonban a monopólium nem vonatkozott a protestáns iskolák tankönyveire, azokat saját nyomdáikban állíthatták elő. 1790-ben a protestáns iskolai autonómia következtében az általuk használt tankönyvek vizsgálata is kikerült az egyetem ellenőrzése alól, bevezetésüket a felekezet könyvvizsgálói engedélyezték.² Az 1806-os Ratio Educationis tovább szűkítette a tankönyvkiadás addig meglévő monopóliumát. Egyrészt többféle tankönyvet lehetett kiadni, másrészt a terjesztési kizárólagosság is megtört, a könyvkereskedők szabadon forgalmazhatták a tankönyveket. Az Egyetemi Nyomda mellett a magánkiadók szerepe jelentősebbé vált a tankönyvkiadásban, illetve a protestáns nyomdák (Debrecen, Sárospatak, Pápa, Nagyenyed) is egyre több tankönyvet adtak ki.

A kiegyezés után, 1868-ban fogadta el az Országgyűlés a népoktatásról szóló 38. törvényt. Szükségessé vált az új tantervek szerinti elemi iskolai tankönyvek elkészítése. *Eötvös József* kezdeményezésére megalakult egy bizottság „*a népiskolai olvasókönyvek, tankönyvek és vezérkönyvek kidolgozása tárgyában*”. A kor jeles szakembereit kérték fel a tankönyvek megírására, ugyanakkor lehetővé tették, hogy bárki pályázhatott saját írásával, vagyis kimondatott az elv: legyen szabad verseny a tankönyvírásban.³ A népoktatási törvény hatályba lépése után az iskolák csak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) által jóváhagyott tankönyveket használhatták. 1871-ben alakult meg az Országos Közoktatási Tanács (OKT), mely tanácsadó szervként a tankönyveket véleményezte a miniszter számára. A testületet lassúsága, nehézkessége miatt sok bírálat érte. A tankönyvek jóváhagyását a szerző vagy a kiadó kezdeményezhette egy folyamodvány benyújtásával, melyen „*a könyv árának elő kell fordulni, s a folyamodványhoz a könyv 4 példányának mellékelve lenni.*”⁴ 1888-ban egyébként az OKT azt javasolta, hogy a VKM maga is adjon ki tankönyveket, a szabad verseny fenntartásával.⁵ A grémium 1896-ig volt a tankönyvbírálat felelőse,⁶ attól az évtől a VKM illetékes ügyosztálya külső szakemberek bevonásával véleményezte a tankönyveket és a kinyomtatott mű öt példányát kellett beküldeni az 1940.(1896. VI. 8.) sz. rendelet szerint.⁷ A módosított eljárás következtében egyre növekedett az elfogadott és jóváhagyott tankönyvek száma, a sok valóban kitűnő, szakmailag és didaktikailag is korszerű tankönyv mellett nagy számban fogadtak el jelentéktelen, korszerűtlen kiadványokat is. Az eljárás felhígulásának egyik oka az volt, hogy a kinyomtatott példányok elkészítése olyan nagy terhet rótt a kiadóra, hogy – amint a korabeli véleményekből érződik – a bírálók nem szívesen vették magukra az elutasítás ódiáját: „*A benyújtott kész, kizsedett, kinyomtatott könyvvel szemben nem lehetett kegyetlenül eljárni, mert azért megharagudott volna a szerző, akinek esetleg értékes összeköttetései voltak és igen nagy anyagi kárt szenvedett volna a kiadó, aki már*

2 Uo. 600-601. p.

3 Mészáros István (1989): *A tankönyvkiadás története Magyarországon*. Bp.: Tankönyvkiadó, Dabas, Dabasi Nyomda, 105. p.

4 Klamarik János (1881): *A magyarországi középiskolák szervezete és eljárása törvényeink, szabályzataink, rendeleteink, utasításaink s a fennálló gyakorlat alapján*. Bp.: Eggenberger, 262. p.

5 Szebenyi, i.m. 609. p.

6 Uo.

7 Uo. 611. p.

nehéz ezreseket fektetett volt bele előre a könyvbe. Ilyen okokból azután jóformán minden könyv keresztülment az engedélyezésen és odáig jutottunk, hogy egy-egy tárgynak egy-egy iskolanem részére való tankönyveinek száma háromszorosan vagy négyszeresen túlszárnyalta a nagy német birodalom tankönyveinek számát. Mikor Szász Károly, a képviselőház későbbi elnöke, vezette a kultuszminisztérium irodalmi osztályát, én azt a javaslatot tettem neki, hogy a minisztérium fogadja el a tankönyveket írógépes kéziratban bírálatra. Akkor a szerző, vagy a kiadó legfeljebb a leírás költségét kockáztatja és a minisztérium anyagi és humanitárius szempontok által nincsen feszélyezve az engedélyezés tekintetében. Ily gépirásos kézirat visszautasítása nem tesz tönkre existenciát és nem pusztít anyagi érdekekben. Javaslatom, bár rokonszenvvel találkozott, mind a mai napig megvalósítva nincsen.⁸ Persze a rendelet módosítása előtti években is hasonló volt a helyzet, 1893-ban például a benyújtott 183 középiskolai tankönyvből csak 6-ot nem engedélyeztek. A könyvkiadó mellett a pedagógiai szakemberek is érzékelték a tankönyvek körüli visszás helyzetet, Bozóky Endre 1915-ben az alábbiakat írta: „...az engedélyeztetésnek aránylag könnyűszerrel való megszerezhetőse a tankönyveknek iparszerű gyártására vezetett. A könyvkiadók arra törekcsenek, hogy minden jól fogyasztó iskolafajnak minden tantárgyára 3-4 engedélyezett tankönyvük legyen, hogy a tanároknak kellő választék álljon rendelkezésükre. Minthogy a kicsiben üzött üzlet nem fizet kellően, nagy cégek, mondhatnám trösztök keletkeztek, melyek egymással versenyezve az egész hazai tankönyvügyet a kezükbe kerítették. A tankönyvek ügye az iskolán kívül álló érdekek ütközöppontjává vált, s minden érdeket inkább szolgál, mint az egyedül jogosat, az iskola érdekét.”⁹

A TANKÖNYVKIADÁS ÉS -KERESKEDELEM HELYZETE A XIX-XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN

A korszakban sokasodtak, differenciálódtak az iskolák, igényeik kielégítésére sokféle tankönyvre és egyéb oktatásügyi, pedagógiai kiadványra volt szükség. Az iskolai oktatást közvetlenül szolgáló tankönyvek mellett nagy számban jelentek meg „vezérkönyvek”, vagyis a tanítók, tanárok számára íródott kézikönyvek, amelyek egy-egy tantárgy órai feldolgozását mutatták be és módszertani útmutatót is tartalmaztak. Növekvő számban igényelte a pedagógustársadalom a nevelésügyi szakirodalmat is.

A könyvszükségletet egy gyorsan fejlődő könyvkiadói szektor elégítette ki. A tankönyvek kiadásában szabad piac jött létre a kiegyezés után, és mindez fokozatosan átrendezte a tankönyvpiacot. Korábban legnagyobb mértékben az állami tulajdonban lévő Egyetemi Nyomda látta el az állami fenntartású elemi iskolákat és 1884-ig a fővárosi elemi iskolákat is tankönyvekkel, ám a könyvkiadók állandóan támadták a kialakult helyzetet. 1891-ben a minisztérium még kiállt az Egyetemi Nyomda

⁸ Révay Mór János (1920): *Írók, könyvek, kiadók: Egy magyar könyvkiadó emlékiratai*. 2. kötet. Bp.: Révai Testvérek Irodalmi Intézet, 11-12. p.

⁹ Idézi Sebebenyi, i.m. 613. p.

könyvei mellett: a tanfelügyelők útján felhívta az iskolákat az Egyetemi Nyomda tankönyveinek használatára. 1898-ban a könyvkereskedők újabb támadást indítottak, kérték a minisztériumtól a magánkiadók fokozottabb támogatását, majd 1901-ben azt követelték, hogy a kormány tiltsa el az Egyetemi Nyomdát a tankönyvek kiadásától.¹⁰

A magánkiadók növekvő mértékben kapcsolódtak be a tankönyvkiadásba, és a XIX. század végére létrejött az a helyzet, amelyet Bozóky Endre fentebb idézett írása is taglalt, vagyis a nagy kiadói vállalatok magukba olvasztották a kisebb, de a tankönyvkiadásban intenzíven jelen levő cégeket. Így szerezte meg 1896-ban a Révai Testvérek a Lauffer Vilmos-féle céget, 1904-ben a pozsonyi Stampfel Károly vállalatát, és még ugyanabban az évben beolvastotta a Dobrowsky és Franke-féle kiadót is. Az Athenaeum 1898-ban olvasztotta magába az Eggenberger vállalatot, a Franklin Társaság pedig 1895-ben a Méhner Vilmos kiadót, illetve 1904-ben a Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) céget szerezte meg. Ezekkel az akciókkal az Athenaeum, a Franklin és a Révai lett a legnagyobb tankönyvet is kiadó cég, mellettük a Singer és Wolfner, illetve a katolikus tankönyvkiadás területén monopóliummal rendelkező Szent István Társulat volt intenzíven jelen a tankönyvpiacra.¹¹ Az Egyetemi Nyomda elvesztette korábbi meghatározó helyzetét a tankönyvek forgalmazásában, egyike lett a korszak vállalatainak. A nagy cégek mellett egyébként szinte mindegyik kiadó adott ki tankönyvet is, ennek volt köszönhető, hogy a dualizmus időszakában például 64-féle ábécés- és olvasókönyv jelent meg az országban.¹²

A korszak egyik legjelentősebb tankönyvet kiadó cége a Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) vállalat volt. A céget az 1821-ben Németországban született Lampel Róbert alapította. Az 1840-es években pesti könyvkereskedők alkalmazottja, 1850-ben társult Leyrer (Lantossy) Józseffel, majd 1853-tól önálló tulajdonosa lett a vállalatnak. A különféle támadások ellenére megszilárdította cége helyzetét. Óvatos, elsősorban haszonra törekvő kiadói politikát folytatott, kerülte a kockázatos üzleteket. A kiegyezés körüli években jó érzékkel felismerte a tanügyben várható változásokat, és vállalkozásával erre a területre szakosodott; legfontosabb kiadványai a tankönyvek, pedagógiai munkák, ifjúsági könyvek lettek.¹³ Alaposan megszervezte egy-egy új tankönyv iskolai bevezetését: tiszteletpéldányok küldött, különféle kedvezményeket adott, hirdetéseiben pedig részletesen ismertette a könyvek pedagógiai és didaktikai értékét. Amikor 1874-ben elhunyt, örököse Wodianer Fülöp nyomdásznak adta el a céget, aki Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) néven vezette tovább.¹⁴ A tankönyvek megjelentetése változatlanul az egyik legfontosabb kiadványcsoportot jelentette

10 Iványi Béla – Gárdonyi Albert – Czákó Elemér (1927): *A királyi magyar Egyetemi Nyomda története 1577-1927*. Bp.: Egyetemi Nyomda, 164-165.p.

11 Mészáros, i.m. 109. p.

12 Mészáros, i.m. 117. p.

13 Első könyvjegyzékét 1857-ben tette közzé: Lampel Róbert neveléstani kalauza: R. Lampel's paedagogischer Wegweiser címmel, 60 oldal terjedelemben. A katalógus tanúsága szerint többségében tankönyveket forgalmazott, zömmel egyébként még német nyelvű kiadványokat. Boltjában megvásárolhatók voltak az összes jelentős német (és hazai) kiadó könyvei. Saját kiadásában ekkor még meglehetősen kevés kiadványt kínált.

14 Sennovitz Adolf (1892): Lampel Róbert 1821-1874. Magyar Könyvkereskedők Évkönyve 2. 1891. Bp.: Magyar Könyvkereskedők Egylete, 1892. V-XXXV. p.

a vállalat kiadói gyakorlatában. A még Lampel által bevezetett könyves intézmény helyzetét tovább erősítette az új tulajdonos, 1896-ban a cég katalógusa 1495 saját kiadványt tartalmazott, ezek közül mintegy 300 tankönyv, 180 pedagógiai szakkönyv és 120 ifjúsági kötet volt. Jellemző a Lampel cég újtó hajlamára, hogy 1885-ben könyvesboltot, vagy inkább pavilont létesített a budapesti személpályaudvaron folyóiratok és könyvek árusítására. Több alkalommal megújították a szerződést, és még a XX. században is pályáztak erre a feladatra.¹⁵ Wodianer Fülöp 1899-ben bekövetkezett halála után fia, Arthur vezette tovább a céget, aki a század elején hosszú évekig tartó pereskedésbe bonyolódott a Franklin kiadóval. A per végül azzal zárult, hogy Wodianer Arthur 1904-ben felajánlotta megvételre vállalatát a Franklinnak, és az élt is a lehetőséggel, s 1.650.000 koronáért megszerezte a céget. Nem szüntette meg, csupán könyvkiadó részlegét kebelezte be, ugyanakkor számos kiadványt adott ki továbbra is Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) név alatt, a könyvkereskedés pedig egészen 1934-ig fennmaradt eredeti nevén és helyén, az Andrassy út 21. szám alatt.¹⁶

A tankönyvkiadásba lényegében a kor összes kiadója bekapcsolódott, alapvetően azért, mert biztos nyereséget hozó tevékenység volt. A versenyhelyzet következtében szükségszerűen túlkínálat és ebből következően komoly zavar alakult ki a piacon, amit csak fokozott a könyvkiadók és könyvkereskedők – elsősorban a szortiment terjesztők – közötti ellentét. A kiadók ugyanis közvetlenül fordultak az iskolákhoz, különféle engedményeket kínálva, illetve az iskolák növekvő mértékben magukra vállalták a tankönyvek eljuttatását a diákokhoz. 1905 körül ütötte fel a fejét az a könyvkereskedők által erősen bírált jelenség, hogy az iskolák és a tanárok tankönyveket árusítanak. *„Ez a mizéria tulajdonképpen nemes intenciókból sarjadt, de elfajult. Eredete ott van, hogy az intézeti segélyegyletek igyekeztek a szegény tanulókat ingyen könyvekkel ellátni, s erre a célra ajándékkönyveket kértek a kiadóktól, vagy azt kívánták, hogy ha meg is vásárolják a könyveket, mégpedig közvetlenül a kiadóktól, magasabb rabattot kapjanak. Minthogy a kiadóknak érdeke, hogy tankönyve minél szélesebb körökben használatban legyen, hajlandó minden áldozatra. Azonban a szortimenter az amúgy is csekély tankönyvhasznból nem adhat engedményt, s ennek eredménye az lett, hogy iskolák most már kezdtek elfordulni a szortimenttől, és nemcsak a segélyegyletek számára, hanem az összes növendékek számára kezdték közvetlenül a kiadóknál beszerezni a tankönyveket, az engedmény révén elért hasznot pedig bizonyos iskolai célokra fordították. Csak arra nem gondoltak, hogy ezt a hasznot az óriási terhekkel küzdő szortimenttől vonták el, amely pedig éppen ennek a haszonnak révén tudott intenzívebben foglalkozni magyar szépirodalmi és tudományos művek terjesztésével. (...) Az egyesület erélyes fellépésének bizonyos sikere van 1907-ben, amennyiben sikerül a minisztert olyértelmű rendelet kiadására bírnia (79.029.1906),*

15 1885. I. 27-ei megállapodás a MÁV-val. Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) iratai, OSZK Kézirattár 4/732. (Továbbiakban OSZK Kézirattár 4/...) A forrásokból nem állapítható meg, hogy melyik pályaudvaron működött a pavilon.

16 Somorjai Szabolcs (2012): Mérlegek és részvények: a Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda működésének első negyven éve. *Magyar Könyvszemle*, 128. 4. sz. 466-477. p., 467. p., Révay József – Schöpflin Aladár: *Egy magyar könyvkiadó regénye*. Bp.: Franklin Társulat, [1937?]. 86-92. p. A cég színházi kiadványairól N. Mandl Erika (2002): A Lampel-Wodianer cég színműsorozat kiadásai és fővárosi színházaink századeleji műsora. *Magyar Könyvszemle*, 118. 2. sz. 129-145. p.

hogy minden iskola úgy, mint eddig, az ő rendes könyvkereskedőjénél szerezze be könyveit, illetve oly városokban ahol könyvkereskedők vannak, a szülők szerezze be az illető boltokban.¹⁷

A tankönyvkiadás problémáinak gyökerei között említi Révay Mór János az alábbiakat: „...a túlprodukciónak köszönhetően a kiadókat tették felelőssé. A kiadók igen nehéz helyzetben voltak, ha az X-i gimnáziumi tanárnak azt az ajánlatát, hogy egy új földrajzot, vagy egy új magyar nyelvtant ír, a kiadó el nem fogadta, mert ki volt téve annak, hogy a haragos szerző az illető kiadó egyéb kiadványait is kidobja ebből az iskolából. A kiadó, minél nagyobb tankönyvkiadó volt az illető, minél jobban el voltak terjedve tankönyvei az iskolákban, annál védtelenebbül állott a tankönyvírók ajánlataival szemben. A közoktatásügyi minisztériumnak tudtára adták ezeket a bajokat, de nem bírta magát elhatározni a gyökeres segítségre, pedig a minisztérium az approbáció útján, illetőleg annak megtagadásával gyökeresen segíthetett volna a bajon. De ilyenkor más szempontok érvényesültek.”¹⁸

Maguk a kiadók is érezték a problémákat. Sajátságos módon a szabad verseny ellen léptek fel a nagy cégek, egymás között próbálták a piaci versenyt szabályozni. 1901. VIII. 9-én a Magyar Tankönyvkiadók Irodája elnevezésű alkalmi szövetség (Budapest, Kerepesi út 54. – az Athenaeum címe) küldte szét az érintett kiadóknak a szabályzat tervezetét. A tervezett megállapodás szerint a könyvkereskedőktől az „ócska”, vagyis használt tankönyveket 20 %-os áron visszaváltják, és megadják az új tankönyvekért a 25 % engedményt. Ha viszont a kereskedők továbbra is árusítanak „ócska” tankönyveket, az új tankönyvek után csak 15 % engedményt adnak. Az indoklás közegészségügyi szempontokra, a szülők és a gyermekek érdekében, valamint pedagógiai okokra hivatkozott. Az iratból jól érzékelhető, hogy a kiadók elsődleges érdeke az új könyvek eljuttatása volt az iskolákba, ezért próbálták a használt tankönyvek forgalmazását megakadályozni.

A tervezet a) pontja érintette a tankönyvek árát is, miszerint az akkor forgalomban lévő tankönyvek új kiadása alkalmával a bolti árak két koronáig 10 fillérrel, két koronán felül 20 fillérrel emelkedhetnek, amennyiben a b) pontban előírt árat el nem érik. A b) pont az újabb tankönyveknél ívenként a miniszter rendelkezése szerint képek nélkül legalább 16 fillér, illusztrált könyveknél 20 fillér, színes képekkel ellátott könyveknél még ezenfelül 20 fillérnyi áremelést engedélyezett. A c) pont szerint amennyiben a forgalomban levő könyv a b) pontban kikötött árat már eléri, az esetben az a) pontban megkívánt emelés új kiadványoknál mellőzhető. A d) pont alapján – amely könyvekből egyes kötetek már megjelentek – azok későbbi kötetei ívenként minimálisan 14 fillérrel, illusztráltaknál 16 fillérrel számíthatnak.¹⁹ A tervezet mellett található egy nyomtatott körlevél is, ebben arról értesítik az iskolákat, hogy megszűntetik a vizsgákhoz küldött jutalomkönyvek ingyenességét. Ennek oka egyrészt a viszonyok általános romlása, a könyvvásárlók csökkenő száma, másrészt az ingyenes

17 Révay József (1929): *A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének ötven éve 1878-1928: Fél század a magyar könyv szolgálatában*. Bp.: Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete. 24. p.

18 Révay Mór János i.m.

19 1901. VIII. 14-ei megállapodás a tankönyvek áráról. OSZK Kézirattár 4/731

könyvet kérő iskolák számának növekedése. S javasolják, hogy a továbbiakban a fenntartótól kérjenek pénzt jutalomkönyvekre. A körlevél aláírói a nagy kiadók voltak, vagyis az Athenaeum, a Franklin, *Hornyánszky Viktor*, a Lauffer Vilmos-féle könyvkiadóhivatal, Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai), Stampfel Károly, Révai Testvérek, Singer és Wolfner, Szent István Társulat.²⁰ Ezt a megállapodást a következő évben visszavonták, de fenntartották a könyvkereskedők elleni pontot, miszerint a nem egyleti (Könyvkereskedő Egyesület) tagoknak Budapesten nem szállítanak, vidéken pedig csak 15 % engedményt adnak. Az elemi iskolai tankönyveket azonban Budapesten a nem egyleti tagoknak is szállítják.²¹

Ugyanebben az évben egy újabb, még átfogóbb tervezetet készítettek a fenti kiadók.²² Az egyezmény célja az volt, hogy jelölje ki azokat a határokat, melyek között a verseny megvalósulhat, és tegye lehetetlenné az üzleti tisztasággal össze nem férő eljárásokat. A megállapodás tárgya a tankönyvek kiadása és terjesztése az elemi iskolai könyvek kivételével. Az egyezmény szerint a forgalmazás eszközei a tankönyvek tartalmi és alaki előnyeire korlátozódhatnak. A terjesztés során mellőzendő a más kiadvány leszólása, tilos a tankönyvek bevezetését vagy használatát közvetlenül vagy közvetve anyagi előnyök kínálásával összekötni. A könyvek ajándékozása, ingyenes adása is tilos, a kiadó a saját szerzőinek karácsonykor adhat könyvet legfeljebb 20 korona értékben, az eddig rendszeresen előnyöket adó kiadóknak meg kell szüntetniük ezt a gyakorlatot. Az új tankönyveket lehet küldeni az igazgatóknak vagy a szaktanároknak, az ingyen példányra azonban rá kell vezetni: Tanári tiszteletpéldány. A szegény tanulóknak ingyen adandó tankönyvek beszüntetendők, kérés esetén a kiadók körlevele küldendő válaszul, miszerint minden kiadó hajlandó szegény tanulók részére – az illető osztály létszámának 20 %-ig – a segélyegylet útján készpénz ellenében 25 %-os engedménnyel szállítani. Második évben az engedmény akkor adható meg, ha a korábban küldött könyvpéldányokat visszaküldik. A kedvezményesen küldött könyv lebélyegezendő. Az iskoláknak legfeljebb 10 % engedmény adható együttes rendelés esetén. A kiadók három évre kötelezik magukat, hogy a természetrajz könyveken kívül a térképek kivételével színes ábrákat nem használnak. A jelen egyezmény egy évre vonatkozik, alkalmazása 1902. június 1-jétől 1903. június 1-jéig kötelező. A tervezethez melléklet is tartozott, egy iskoláknak, az igazgatóknak és szaktanároknak küldött körlevél az ügynökök visszaéléseiről, melyben elítélik azt az antikváriumi gyakorlatot is, hogy a tanári tiszteletpéldányokat megvásárolják, illetve felszólítják a tanárokat az ingyenesen kapott példányok eladására.²³

Az egyezményt a Lampel csakhamar, 1902. IX. 10-én *Hofmann Alfréd*nak, a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Egyesülete elnökének írt levélben felmondta. Mint a kiadó megfogalmazta, a megállapodás tárgyalásakor ellenezte a szegény tanulóknak ingyen küldött könyvek tilalmát. Kisebbségben maradt véleményével, elfogadta a szerződést, azonban meggyőződött arról, hogy egyes, az egyez-

20 Az 1901. VIII. 14-ei megállapodás melléklete, iskoláknak írt nyomtatott körlevél. OSZK Kézirattár 4/731

21 1902. V. 17-ei visszavonásról tudósító hirdetmény. OSZK Kézirattár 4/731

22 Kiadói egyezmény tervezete 1902-ből. OSZK Kézirattár 4/731

23 Kiadói egyezmény tervezete 1902-ből. OSZK Kézirattár 4/731.

ményt aláíró kiadók változatlanul ingyen küldik a tankönyveket. Ez helyeslendő gyakorlat, de az már nem, „*hogymás kiadóknak a keze békóba legyen verve, és ez által teljesen indokolt ellenszenvnek tegyék ki magukat.*”²⁴ Révay Mór János emlékiratában hírt ad még egy próbálkozásról a tankönyvpiac problémáinak orvoslására egy közösen megalapítandó olyan szerv életre hívásával, mely „*az egész tankönyvüzletet az iskolaügy érdekeinek és az egyes cégek anyagi érdekeinek szemmel tartása mellett normális alapokon rekonstruálja.*” A megállapodás azonban a Szent István Társulat ellenállása miatt hiúsult meg, a kiadó nem kívánta feladni önállóságát.²⁵

TÁMOGATOTT KIADVÁNYOK

Mint látható, a könyvkiadók és -kereskedők a versenyt időnként sajtóságosan értelmezték, kiadói gyakorlatukban pedig egyáltalán nem volt ritka állami vagy egyéb támogatás igénybevétele sem. A Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) cég működésére is jellemző volt, hogy egyes kiadványait állami támogatással jelentette meg. A minisztérium többek között a nemzetiségi iskolák számára készülő tankönyvek költségeihez járult hozzá. Ilyen eset volt a *Brózik-Paszlavszy-féle Földrajz* és a *Róth-Váangel-féle Állattan* román nyelvű kiadása. A VKM 1897. II. 3-án kelt levelében értesítette a céget, hogy készül az említett két tankönyv román fordítása. A fordítás költségeihez a minisztérium 200-200 koronával járult hozzá olyan formában, hogy mindkét tankönyvből 100-100 példányt átvettek.²⁶

A VKM lapját, a *Hivatalos Közlönyt* is a vállalat jelentette meg. Budapest Főváros Polgármestere mint sajtóhatóság 1893. I. 3-án írt levelében tudomásul vette, hogy a VKM Hivatalos Közlönye című kiadvány megindult *Józsa Antal* szerkesztésében.²⁷ A lapot később *Gopcsa László* szerkesztette, a szerkesztőváltás tudomásul vételéről újabb polgármesteri levél tudósított 1900. I. 8-án.²⁸

A minisztérium 1901. III. 30-án értesítette a kiadót, hogy a közlönyben „*1900. év folyamán megjelent tankönyvbírálatok nyomtatási költségeihez való hozzájárulás címén a cég részére – a tankönyvbírálati szabályzat 5. §-ra tekintettel – egyezer (1000) koronát*” kiutal. Ugyanakkor tájékoztatta, hogy a korábbi évekre fedezet hiányában nem tud pénzt adni.²⁹ A cég a hivatalos lapban közzétett rendeletekből saját céljaira olykor lenyomatot készített. Ettől a gyakorlattól a minisztérium 1897. XI. 6-án kelt levelében eltiltotta³⁰, ugyanakkor az is megtörtént, hogy a miniszter 1898. XI. 29-én

24 Lampel R. (Wodianer és Fiai) cég az egyezményt felmondó levele. OSZK Kézirattár 4/731.

25 Révay Mór János, i.m. 25-26.p.

26 A VKM államtitkárának 1897. II. 3-ai levele. OSZK Kézirattár 4/727

27 Budapest Főváros Polgármestere által 1893. I. 3-án írt levél. OSZK Kézirattár 4/727.

28 Budapest Főváros Polgármestere által 1900. I. 8-én írt levél. OSZK Kézirattár 4/727.

29 A VKM 1901. III. 30-án kelt értesítése. OSZK Kézirattár 4/727.

30 A VKM 1897. XI. 6-ai levele. OSZK Kézirattár 4/727.

arra utasította a céget, hogy az Országos Közoktatási Tanács ügyrendjéből 100 példány lenyomatot készítsen.³¹

A miniszter, báró *Wlassics Gyula* 1898. 1. 23-án ajánlat küldésére szólította fel a céget. A levélben arról tájékoztatta a kiadót, hogy „a középiskolai tanárok és tanárjelöltek számára tudományos kézikönyvek megírását határoztam el, s már eddig is több kiváló szakférfit bíztam meg ily művek megírásával. Munkában vannak *A magyar történelem kútfői* *Marczali Henriktől*, *Magyar költői antológia*, *Beöthy Zsolt szerkesztése mellett készíti több fővárosi középiskolai tanár*, *Állattan készíti Entz Géza*, *Növénytan írja M. Dietz Sándor*, *Psychologia írja Alexander Bernát*, *A classica-philologia encyclopaediája, írja Vári Rezső*.”³² A miniszter felszólítására a Lampel cég is elkészítette pályázatát és megkapta M. Dietz Növénytanának és Entz Állattanának kiadási jogát a miniszter 1899. VI. 12-i levele szerint.³³ A két mű megjelenésének azonban nincs nyoma bibliográfiában, annak ellenére, hogy Mágocsy–Dietz 1903. II. 7-én levelet írt a cégnek, melyben közölte, hogy a kéziratot az év végére elkészíti.³⁴ A tervbe vett kézikönyveknek a jelek szerint csak egy része készült el. Ilyen volt az *Enchiridion fontium historiae hungarorum: A magyar történet kútfőinek kézikönyve*, melyet *Marczali Henrik* szerkesztett *Angyal Dávid* és *Mika Sándor* közreműködésével, és 1901-ben az Athenaeum kiadásában jelent meg, továbbá *Vári Rezső: A classica-philologia encyclopaediája: A classica-philologia tudományágainak módszertanába bevezető kézikönyv. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter megbízásából kezdő philologusok számára* című műve szintén az Athenaeum közreadásában látott napvilágot 1906-ban.

A NÉPNEVELŐK KÖNYVTÁRA KIADÁSA

A Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) cég a tankönyvek kiadása mellett a pedagógusok számára is sok szakkönyvet adott ki. Ezek közül különösen fontos volt a *Népnevelők Könyvtára* című sorozat elindítása. A sorozat céljait egy azonosíthatatlan folyóirat 1899. januári számának 225-227. oldaláról származó nyomtatott ismertető taglalja.³⁵ A felhívást, melyben a Népnevelők Budapesti Egyesülete tudatta a Népnevelők Könyvtárának elindulását, *Lakits Vendel*, *Schön József* és *Peres Sándor* írta alá.³⁶ A sorozat céljai között említették a tanítók pedagógiai műveltségének emelését, elmélyítését, a tanítók munkájának jó könyvek kiadásával történő támogatását, a tanítóknak mint az „intelligentia” tagjainak, s a nép egyik nevelőjének a tudomá-

31 A VKM 1898. XI. 29-ei levele. OSZK Kézirattár 4/727.

32 Wlassics Gyula miniszter 1898. I. 23-ai levele. OSZK Kézirattár 4/727.

33 Wlassics Gyula miniszter 1899. VI. 12-ei levele. OSZK Kézirattár 4/727.

34 Mágocsy–Dietz Sándor 1903. II. 7-én kelt levele. OSZK Kézirattár, 4/727.

35 A Népnevelők Könyvtára nyomtatott ismertetője 1899-ből. OSZK Kézirattár 4/479.

36 A Népnevelők Budapesti Egyesülete 1868-ban alakult meg, 34 év múlva, 1902-ben beolvadt a Magyar Tanítók Otthonába.

nyok egyes ágainak fejlődéséről hírt adó könyvek kiadásával történő támogatását és végül a magyar pedagógiai irodalom fejlesztését.

A sorozatban ennek megfelelően önálló művek jelennek meg, elsősorban neveléstudományi témákból, esetenként azonban más-más tudományok köréből és időről időre pedagógiai évkönyv is készül. Hozzáférhetővé válnak a régi magyar pedagógiai íróknak, a pedagógia classicusainak írásai, a külföldi nagy pedagógusok munkásságának ismertetői, továbbá napvilágot látnak a szellemi élet jelenségeivel, a magyar népiskolákkal foglalkozó művek. Nem pusztán gyakorlati jellegű könyvek lesznek a sorozatban, helyet kapnak a neveléstudomány, s a nemzeti nevelés elméletének kérdéseivel foglalkozó írások is. A kiadványok célja az is, hogy növekedjen a pedagógiai művek olvasóinak és vevőinek tábora, illetve buzdítani kívánják az írókat az újabb művek írására. Minden egyes munkát 5-7 ívesre terveznek, évente 3-4 füzet kiadását vállalják, s egy-egy füzet ára 1 korona. A felhívás aláírói kérik a kartársakat, támogassák a vállalkozást, hiszen a kiadás nehézségei miatt ritkán jelenik meg egy-egy pedagógiai munka, sok a kísérletezés, a gyenge mű. A könyvek drágák, a tanítók képtelenek egy-egy kicsiny szakkönyvtárat beszerezni, szakkönyvek nélkül szűkölködnek, s élőködnek a képzőintézményből hozott, napról napra fogyatkozó szakismeretekkel. A köteteket a tanítóképzős növendékeknek is ajánlják mint „szellemi útravalót”, s azért is, hogy megszokják: az önképzésért anyagi áldozatot kell hozni. A felhívás szerint a sorozat közreadását a Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) cég vállalta.

A Népművelők Budapesti Egyesülete és a kiadó között alaposan végiggondolt szerződés született a sorozat megjelentetéséről. Lakits Vendel elnök levele 1899. X. 12-én kelt, ebben a következő feltételekről értesíti a kiadót és kéri a tervezet elfogadását:

1. Tudomásul veszik, hogy Népművelők Könyvtára cím alatt vállalatot adnak ki, s az összes kiadói teendőt elvégzik. 2. A Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) kötelezi magát, hogy 1000 állami iskola részére, melyet a minisztérium kijelöl, a vállalat füzetait megküldik. 3. Évente négy füzetet adnak ki. 4. Egy-egy füzet legalább öt nyomtatott ív, de hét ívnél, illetve évi 28 ívnél több nem lehet, s minden nyomtatott ívért az illető író 25 forintot kap, ha eredeti, és 15-öt, ha nem eredeti a szöveg. 5. A cég a szerkesztő megjelölése szerint évente 60-100 Ft értékben külföldi szakkönyveket rendel, melyek a Népművelők Egyesülete tulajdonába kerül. 6. A szerkesztő 1899-ben 50 Ft, a további években 100 Ft tiszteletdíjat kap a kiadótól. 7. Az Egyesület a minisztériumtól kapott 1899-es 1000 Ft, a továbbiakban évi 2000 Ft támogatást a kiadónak adja át. 8. Ha a minisztérium megszünteti a támogatást, a cég is elállhat a sorozat megjelentetésétől. 9. A megállapodás az 1899., 1900. és az 1901. évre vonatkozik.³⁷ A Népművelők Könyvtára ezekkel a feltételekkel indult el 1899-ben.

A sorozat szerkesztője Peres Sándor volt, aki időközben a Népművelők Budapesti Egyesületének elnöke lett. Betegsége, majd 1907-ben bekövetkezett halála után 1906-tól *Trájtler Károly*, majd 1911-től *Weszely Ödön* szerkesztette. Peres Sándor 1901. II. 20-án

37 A Népművelők Budapesti Egyesülete és a Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) cég megállapodása a Népművelők Könyvtára kiadásáról. OSZK Kézirattár 4/479.

kelt levelében a szerkesztésről fejtette ki véleményét. Tankönyvet a sorozat nem adhat ki – írta –, mert „vétenénk a Népnev. Könyvtára intenciója és feladata ellen és sok, erős és alapos megtámadásnak tennénk ki magunkat a tankönyvírók, tankönyvkiadók s maga a magas minisztérium részéről is.” Hiszi, hogy a vállalkozás anyagilag is sikeres lesz, és még jobb lesz, ha a vállalat segédkönyveket és vezérkönyveket is kiad majd. Kéri a jobb propagandát, tömeges árkedvezményt javasol a tanítóképzős növendékeknek.³⁸ A levélben írtak szerint tehát a kezdeti időkben nem volt igazán nyereséges a sorozat kiadása.

Időközben a Népnevelők Budapesti Egyesülete átalakult, és a sorozat szellemi gondozója a *Magyar Tanítók Otthona* lett. A kiadó fogalmazványa a Magyar Tanítók Otthona elnökének 1903. IV. 18-án készült, és a Népnevelők Könyvtára 1899–1902 közötti támogatásáról közölt elszámolást. Eszerint 1899-ben 2000, 1900-ban, 1901-ben és 1902-ben évente 4000-4000 koronát utalt át a minisztérium, utóbbi összeget már a Magyar Tanítók Otthona juttatta el a kiadóhoz. A levél felsorolja az 1902-ig kiadott füzeteket, és kijelenti, hogy 1000 példányt elküldtek a minisztérium által kijelölt iskolákba.³⁹

A sorozat címe egyébként 1902-ben megváltozott, a továbbiakban *Néptanítók Könyvtára* címen jelent meg. 1899-től 1918-ig több mint 50 kötet látott napvilágot a vállalkozásban. A sorozat egyes darabjai jól megírt kötetek voltak, fontos kérdéseket taglaltak többnyire magas színvonalon, és jelentős mértékben hozzájárultak a pedagógusok szakmai és általános ismeretek bővüléséhez. A szerzők többnyire hazai szakemberek voltak, de olykor fordítások is napvilágot láttak.

A vállalkozás egyik darabjára, *Böngérfi János* kötetére a megbízást még Peres Sándor adta. Az új szerkesztő, Trájtler Károly azonban a jelek szerint nem tartotta megfelelőnek a kéziratot, és nem akarta közölni, ami ellen Böngérfi indulatos levélben tiltakozott 1908. II. 12-én.⁴⁰ Mint írta, ragaszkodik ahhoz, hogy „*Népiszkolai magyar nyelvtanok története*” című írása megjelenjen a Néptanítók Könyvtárában. A megbízást még Peres Sándortól kapta, s mivel jónak találta, Trájtler Károly sem gyakorolhat cenzúrárt. A szöveget Kiss Áron és Heinrich Gusztáv is jónak és kiadandónak tartja, ezért ragaszkodik a nyomtatáshoz. A szerző fellépése eredményes volt, mert a kötet még abban az évben megjelent.

A kezdeti pénzügyi gondok után később a jelek szerint anyagilag is sikeres lett a vállalkozás, erre utal, hogy a kiadó 1906. X. 2-án értesítette Trájtler Károly szerkesztőt, miszerint a „Tanítók Könyvtára” szerkesztői díját arra az évre 200 koronára megemelik.⁴¹

A Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) cég számos sorozatot adott ki iskolai célokra is. Ezek az alábbiak voltak:

38 Peres Sándor 1901. II. 20-án kelt levele. OSZK Kézirattár 4/479.

39 Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) cég elszámolása Népnevelők Könyvtára kiadásáról. Fogalmazvány tervezete a Magyar Tanítók Otthona részére. OSZK Kézirattár 4/479.

40 Böngérfi János 1908. II. 12-ei levele. OSZK Kézirattár 4/479.

41 Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) cég 1906. X. 2-ai levele Trájtler Károlyhoz. OSZK Kézirattár 4/635.

Jeles írók iskolai tára, klasszikusok, egyetemes és magyar szerzők jegyzetekkel ellátott kiadása, eredeti művek vagy szemelvények, többnyire fordítások, de akadtak eredeti nyelvű (latin, görög, német) kötetek is.

Tanulók olvasótára, kizárólag magyar szerzők szemelvényes művei.

Görög és latin remekírók jegyzetes iskolai gyűjteménye.

Hellén klasszikusok magyar fordításban.

Római klasszikusok magyar fordításban.

Latin és görög iskolai classicusokhoz való preparatio.

Francia könyvtár, eredeti nyelvű művek magyarázatokkal és jegyzetekkel.

Német könyvtár, eredeti nyelvű művek magyarázatokkal és jegyzetekkel.

Görög és latin klasszikusok, magyar fordításban, bevezetéssel és jegyzetekkel.

NÉPISKOLAI KÖNYVTÁRAK LÉTESÍTÉSE

A népiskolai könyvtárak hazai történetében fontos állomást jelentett az 1158/1902. sz. VKM rendelet kibocsátása. A jogszabály elrendelte a népiskolai ifjúsági könyvtárak szervezését, előírva, hogy a működést az iskolák által minden tanulótól szedhető 50 filléres beiratkozási díjból kell fedezni. A renDELETEhez tartozott a *Szabályzat a népiskolai ifjúsági iratok megbírálsáról, jegyzékbe iktatásáról és használatáról* című dokumentum, amely életre hívta a *Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottságot*.⁴² A következő időszakban ez a grémium jelentette meg egyrészt a népiskolai könyvtárakba ajánlható művek jegyzékét, másrészt a NIKIB a miniszter tanácsadó szerveként a könyvtárak szervezési és működési ügyeivel is foglalkozott. A VKM a rendelet közreadásával párhuzamosan tárgyalásokat kezdett a könyvek szállításáról a könyvkiadókkal, és előzetesen megállapodtak, hogy az iskolák részletfizetési kedvezménnyel rendelhessenek.

A tárgyalásokat követően a Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai), az Athenaeum, a Singer és Wolfner és a Franklin levélben fordult a minisztériumhoz azzal, hogy hajlandók az ország összes állami elemi és ismétlő iskolája részére azonnal teljes iskolai könyvtárakat szállítani, és ezek árának törlesztését 6-8 éven belül elfogadni. Az 1903. II. 20-án kelt válaszlevél a Könyvkereskedők Egyesülete részére Wlassics Gyula miniszter aláírásával az alábbiakat tartalmazta: Jelenleg nem áll rendelkezésre olyan jegyzék, amely alapján ilyen könyvtárak összeállíthatók lennének. Ezért „*elhatároztam, hogy mindaddig nem bocsátok ki a népiskolai ifjúsági könyvtárak részére könyvjegyzéket, amíg a Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság a magyar ifjúsági irodalom értékes és elfogadható összes termékei alapján készült könyvjegyzéket nem állít egybe.*” Ezért a levélben felszólította az Egyesületet, hívja fel

42 Csulák Mihály (1981): Az iskolai könyvtárak irányítása a népoktatási törvény megalkotásától a felszabadulásig. *Könyvtáros*, 31. 8. sz. 485–488. p.

Tóth Gyula: A hazai iskolai könyvtárügy problémátörténete. In: Dán Krisztina – Tóth Gyula (1995): *Könyvtár az iskolában: Hazai és nemzetközi áttekintés*. Bp.: Fővárosi Pedagógiai Intézet, 25–29. p.

Bara Zsuzsanna (2005): A népiskolai könyvtárak létrejötte. *Iskolakultúra*. 15. 2. sz. 69–86. p.

a kiadókat, hogy kiadványaikból a jegyzék részére javasolt műveket küldjék be a bírálati díj beküldése mellett.⁴³ A bírálati szabályzat szerint a kiadók a miniszterhez intézett, de a NIKIB-hez benyújtott kérvényben kérhették az általuk javasolt mű felvételét a jegyzékbe. A könyvből 12 példányt kellett a bizottsághoz eljuttatni, valamint a bírálati díj befizetését tanúsító igazolást. A bírálati díj összege a könyvből árához igazodott.⁴⁴

A kiadók szeretnék volna a bírálati díjat fix összegben, átalánydíjban fizetni, azonban a NIKIB ehhez nem járult hozzá. A kiadók közös képviselőjével megbízott Athenaeum 1903. IV. 3-án kelt levelében értesítette erről a Lampel céget. *„A bizottság arra az álláspontra helyezkedik, hogy rengeteg mennyiséget terjeszteni be, még pedig túlnyomóan olyan könyveket, melyekről magunk is tudhatjuk, hogy a szervezendő könyvtárakba nem vehetők fel.”* Azt javasolták, hogy készítsék el a terjesztendő könyvek listáját, és ez alapján kérjék az átalánydíj engedélyezését. Az Athenaeum arra hívta fel a Lampelt, hogy saját jegyzékét a legnagyobb önmérséklettel állítsa össze.⁴⁵ 1903. VI. 22-én az Athenaeum arról értesítette a kiadót, hogy a NIKIB elfogadta a javaslatot.⁴⁶ A NIKIB első jegyzéke 1904-ben jelent meg, és a kiadók attól az évtől szállíthattak az iskolai könyvtáraknak. A Bizottság egyébként már a jegyzék megjelenése előtt is kért be könyveket a Lampeltől, *Tóth Rezső* előadó 1902. X. 18-án írt levelében szólította fel a céget, hogy a külön jegyzékben felsorolt 15 könyvből 2-2 példányt lehetőleg kötve küldjön meg a bizottság használatára.⁴⁷

A Lampel egyik katalógusával megelőzte a tanári könyvtárakat is: *„E jegyzék célja útmutatással szolgálni a tanári könyvtárak beszerzéséhez. Összeállításánál irányadók voltak az iskolai oktatásnak és a tanárok továbbképzésének szempontjai. Minden tudományszaknál a legjobb kézikönyvek és szakmunkák vannak felsorolva, úgy hogy bő választék áll úgy a kisebb, mint a nagyobb pénzerővel rendelkező tanintézetek tanári könyvtárainak berendezéséhez.”*⁴⁸ A jegyzék jól áttekinthető rendszerben ismerteti részletes szakcsoportokban a magyar, német, angol és francia nyelvű szakirodalmat, az összeállítás végén külön lista található a tanári könyvtáraknak ajánlott hazai és külföldi folyóiratokról.

Érdemes megemlíteni, hogy a Lampel jelentette meg az első szakkönyvet a népiskolai könyvtárakról. *Neményi Imre* 1902-ben publikálta a kiadónál *Ifjúsági könyvtárak és ifjúsági olvasmányok a nevelés szolgálatában* című, a maga korában kiváló és hézagpótló művét.

43 Wlassics Gyula miniszter 1903. II. 20-ai levele. OSZK Kézirattár 4/729.

44 Csulák, i.m. 487. p.

45 Az Athenaeum Rt. 1903. IV. 3-ai levele. OSZK Kézirattár 4/729.

46 Az Athenaeum Rt. 1903. VI. 22-ei levele. OSZK Kézirattár 4/730.

47 A NIKIB 1902. X. 18-ai levele Tóth Rezső aláírásával. OSZK Kézirattár 4/730.

48 Jancovicus Árpád: *Tanári könyvtárak szakok szerint rendezett jegyzéke*. Bp.: Lampel R. Könyvkereskedés, [s.a.] 88 p.

A LAMPEL CÉG KAPCSOLATA ISKOLÁKKAL, KEDVEZMÉNYEK NYÚJTÁSA

A Lampel működése során igyekezett minél szélesebb körben terjeszteni kiadványait. A kiadó fennmaradt iratai között nyilván csak töredékesen, de találhatók levelek, szerződések, amelyek az iskoláknak nyújtott különféle kedvezményekről tájékoztatnak. A *Miskolci Izraelita Mindkétnembeli Tanítótestület* 1888. VI. 11-ei levelében értesítette a kiadót, hogy az 1888/89. tanévben a cég kiadásában megjelent tankönyveket vezetik be, tudomásul veszik egyúttal, hogy a kiadó évente 100 Ft-ot küld a tanítói kölcsönös segélyegyletnek. Egyúttal kéri, hogy az összeg felét (50 Ft) küldjék el előre egy beteg kartársuk gyógykezelésére, s a kért összeget a kiadó előre elküldte előre.⁴⁹

Az Aradi Községi Elemi Iskola 1893. VI. 2-án kelt levelében tudatta, hogy az 1893/94, 1894/95. és a 1895/96. tanévben a II., III., IV. osztályban a cég *Nemzeti olvasókönyvét* vezetik be, a III. osztályos könyvben azonban a Budapestre vonatkozó fejezetet ki kell cserélni a tanterv előírásainak megfelelően az Aradot és környékét bemutatóra. Az iskola tudomásul veszi, hogy a kiadó a tanítók segélyegyletének 3000 koronát, az Aradra vonatkozó rész írójának 100 koronát fizet.⁵⁰ Szabadka város polgári községi iskoláinak 1897. VIII. 17-ei levele tájékoztatja a kiadót, hogy az iskolaszék 1897. VI. 20-ai ülése az elemi iskolai tantestületnek a cég könyvei bevezetésének szándékát jóváhagyja. A megállapodás szerint a cég vállalta, hogy a Nemzeti olvasókönyvhöz tartozó fali olvasóablakból 37 példányt, 400 Ft-ot és a szegény tanulóknak 3200 kötet tankönyvet küld ingyen úgy, hogy az 1897/98-as tanévben 1200 kötetet, 1898/99-ben 1000 kötetet, 1899/1900-ban szintén 1000 példányt szállít. A cég a kedvezményt azért kínálta fel, hogy a szegény tanulók szüleinek ne okozzanak fölösleges kiadásokat. Továbbá felajánlotta, hogy ha a cég tankönyveit a város összes iskolájában bevezetik, 400 Ft-ot felajánlanak az iskolaszék által megjelölt célra.⁵¹

A Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) cég nemcsak könyvek kiadásával és terjesztésével foglalkozott, egyik üzletága, az iskolai tanszerek, különféle eszközök, szemléltető anyagok szállítása, forgalmazása is jelentős tényező volt a vállalat működésében. Több jegyzéket, katalógust is kiadott, amelyben az iskolákban használt összes eszköz szállítását kínálta, illetve az általa kiadott periodikum, a *Lampel Róbert (Wodianer és Fiai) Irodalmi Értesítője* egyik rovata az új taneszközöket ismertette.⁵² Urhegyi Alajos tanítóintézeti tanár egy külön segédletet készített az eszközök helyes használatáról⁵³,

49 Miskolci Izraelita Mindkétnembeli Tanítótestület 1888. VI. 11-ei levele. OSZK Kézirattár 4/756.

50 Aradi Községi Elemi Iskola 1893. VI. 2-ai levele. OSZK Kézirattár 4/756.

51 Szabadka Város Polgári Községi Iskolái 1897. VI. 20-ai levele. OSZK Kézirattár 4/756.

52 A periodikum rendszertelenül jelent meg 1894 és 1900, majd 1902 és 1906 között, az Országos Széchényi Könyvtárban erősen hiányos évfolyamai olvashatók. Célja a tájékoztatás volt, végső soron kiadói reklámújságként határozható meg. Rovatai: lapszemle, a kiadó könyveiről írt kritikák összegyűjtése, hírek, tanszerrovat, illusztráció – a kiadó könyveiben látható illusztrációk részletes ismertetése, bibliográfia, rendelés.

53 Urhegyi Alajos (1913): *Utasítás a Lampel R. (Wodianer F. és Fiai)-féle népiskolai természet- és vegytani normálfelszerelés használathoz*. Bp.: Lampel R. Könyvkereskedés. 38 p.

a cég ugyanis összeállított egy népiskolai alapfelszerelést a fizika és kémia oktatásához. A füzet célja az volt, hogy az ajánlott felszerelés minden egyes darabjának a használatához megadja a szükséges útbaigazítást. A Lampel egyébként raktáron tartott iskolaszereket; tanterem-felszereléseket; sportszereket; a kézimunka tanításához szükséges eszközöket; a szemléltető oktatáshoz, az írvaolvasás és a vallástan tanításához nélkülözhetetlen képeket, eszközöket; a számtan, mértan oktatásához szükséges felszerelési tárgyakat; földrajzi, történelmi térképeket, képeket; természetrajzi és természettani eszközöket, preparátumokat, makettekét; anatómiai segédleteket; fényképezőgépeket; mikroszkópokat stb. A tanszerek szállítására több gyártó céggel is kapcsolatban állt. Rendszeresen forgalmazta a *Magyar Mechanikai és Elektrotechnikai Vállalat*⁵⁴, a *Marx és Mérei Mérőeszköz, Készülék és Műszergyár*⁵⁵, *Padlicska István* szobrász⁵⁶, a *Takáts Endre Tanszer Műintézet*, Győr,⁵⁷, *Ferst Lázár* asztalos⁵⁸ és *Cavallar Ödön*⁵⁹ termékeit.

A cég által forgalmazott tanszerekről 1899-ben külön jegyzék jelent meg⁶⁰. Az illusztrált, reprezentatív katalógus célja az volt, hogy az iskolák együtt, egy helyen tekinthessék át mindazon tanszereket, amelyekre szükségük lehet. A vállalat teljes készletét bemutató összeállításban nemcsak hazai, hanem külföldi, többnyire német és osztrák tanszerkészítő cégek termékeiből is lehetett rendelni.

Az iskolák éltek is a lehetőséggel. A Dobsinai Állami Polgári Iskola 1899. II. 20-án értesítette a céget, hogy 2719 Ft 9 krajcár értékben taneszközöket rendel, a levél a szállítás feltételeit tartalmazza.⁶¹ Hasonló levelet írt a Breznóbányai Állami Fiú és Leány Polgári Iskola, tanszereket és különféle műveket rendeltek 1899. XI. 1-én, 3908 Ft értékben. A számlát az iskola négyévi részletfizetés mellett tartozott kiegyenlíteni.⁶² A Dicsőszentmártoni Állami Elemi és Polgári Lányiskola 1899. XI. 21-én 4319 Ft 35 krajcár értékben rendelt tanszereket, 1900-1903 közötti részletfizetési kedvezmény-nyel.⁶³ Hasonló tartalmú rendelése volt a Karánsebesi Polgári Leányiskolának

54 Magyar Mechanikai és Elektrotechnikai Vállalat 1901. XI. 20-ai levele. OSZK Kézirattár 4/755.

55 Marx és Mérei Mérőeszköz, Készülék és Műszergyár 1902. XI. 3-ai, 1903. IV. 16-ai és 1908. IV. 29-ei levele. OSZK Kézirattár 4/755.

56 Padlicska István 1902. XI. 24-ei levele. OSZK Kézirattár 4/755, vele gomba- és gyümölcsmakettek elkészítéséről leveleztek.

57 Takáts Endre Tanszer Műintézete, Győr, 1910. I. 3-ai levele. OSZK Kézirattár 4/755.

58 Ferst Lázár 1910. I. 20-ai levele 100,000 darab számológépgolyó szállításáról. OSZK Kézirattár 4/755.

59 Cavallar Ödön 1911. VI. 8-ai levele 75 képből álló diaposzitiv sorozat szállításáról. OSZK Kézirattár 4/755.

60 Lampel Róbert-féle – Wodianer F. és Fiai – cs. és kir. udvari könyvkereskedés tanszer-raktárának árjegyzéke. Bp.: Lampel R. (Wodianer és Fiai), [1899]. 76, [12] p., (*Irodalmi Értesítő*, 1899. 11. sz.)

61 Dobsinai Állami Polgári Iskola 1899. II. 20-ai levele, a megrendelt taneszközök jegyzéke hiányzik. OSZK Kézirattár 4/756.

62 Breznóbányai Állami Fiú és Leány Polgári Iskola 1899. XI. 1-jei levele, a megrendelt taneszközök jegyzéke hiányzik. OSZK Kézirattár 4/756.

63 Dicsőszentmártoni Állami Elemi és Polgári Leányiskola 1899. X. 21-ei levele, a megrendelt taneszközök jegyzéke hiányzik. OSZK Kézirattár 4/756.

1900. V. 1-én: az 5227 korona 83 filléres számlát szintén négy részletben fizethette ki az iskola.⁶⁴

A tanszerek szállításában közvetlen állami megrendelés a is volt. A VKM 1902. X. 21-én felszólította a céget, hogy a kijelölt állami elemi iskolák részére szállítson természet- és vegytani gyűjteményt, 1902. XI. 20-án pedig megbízta a vállalatot, hogy 30, külön listán közölt gazdasági ismétlő iskola részére preparátumokat és szemléltető képeket juttasson el gombákról, gyümölcsökről, kártékony és hasznos rovarokról.⁶⁵

A kiadó igyekezett a fővárosi iskolák között is megerősíteni helyzetét, ezért ajánlatot tett a fővárosnak, hogy hajlandó tanszereket szállítani. Budapest Főváros 1899. IX. 29-én arról értesítette a céget, hogy tudomásul vették folyamodványát és ajánlattételre alkalmanként fel fogják szólítani.⁶⁶

A cég megpróbált vidéki könyvkereskedőkkel kizárólagos szállítási megállapodást kötni. A Lampel 1881. VI. 14-én szerződött *Hirsch Adolf* dévai könyvkereskedővel, miszerint megkapja a kiadó könyveire a 25 %, más kiadók könyveire a 15 % engedményt, ennek azonban feltétele, hogy a dévai, illetve a Hunyad megyei iskolák számára szükséges könyveket kizárólag a Lampeltől rendel meg.⁶⁷

A Lampel 1901-ben iskolai gyakorlófüzeteket készült kiadni. 1901. IV. 22-én megkereste az Eötvös Alapot azzal, hogy ha az Alap az új kiadványt javasolja beszerzésre az iskoláknak, a Tanítók Házának juttatja a forgalom nettó bevételének 5 %-át.⁶⁸

Az eddigiekből érzékelhető, hogy a Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) cég – a többi kiadóhoz hasonlóan – üzleti ügyeiben elsősorban saját érdekeit vette figyelembe, és üzletpolitikájában rendszeresen élt az ügyfeleknek nyújtott kedvezményekkel. Kétségtelen, hogy egyes esetekben helyenként felmerülhetett a korrupció gyanúja is, vagy legalábbis etikailag megkérdőjelezhetők egyes üzleti akciói. Ugyanakkor néha képes volt önzetlen engedményekre. A Vakok Nevelő- és Tanítóképző Intézete 1902. II. 22-én arra kérte a kiadót, hogy a vakok számára készül, Braille-írással tankönyvbe engedje át az általa kiadott olvasókönyv néhány olvasmányát térítés nélkül. A kiadó hozzájárult a kéréshez.⁶⁹

1906-ban bevezették a népiskolai új tantervet és új tankönyvek készültek. A cég az új, hatályos tankönyvek szállítására kedvezményes ajánlatot tett.⁷⁰ Az ajánlat lényege az volt, hogy a régi könyveket a tanítók gyűjtsék össze és küldjék el a kiadónak. A csomaghoz csatolják az új tankönyvek rendelését az 1906/07-es tanévre. A visszaküldött tankönyveket visszaveszik a bolti ár 50 %-áért, pontosabban beszámítják az új könyvek árába, feltéve, ha az új rendelés legalább négyszerese a visszakül-

64 Karánsebesi Polgári Leányiskola 1900. V. 1-jei levele, a megrendelt taneszközök jegyzéke hiányzik. OSZK Kézirattár 4/756.

65 A VKM 1902. X. 21-ei és 1902. XI. 20-ai levele. OSZK Kézirattár 4/756.

66 Budapest Fővárosi Polgármesteri Hivatala 1899. IX. 29-ai levele. OSZK Kézirattár 4/756

67 A Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) cég 1881. VI. 14-ei megállapodása Hirsch Adolf dévai könyvkereskedővel. OSZK Kézirattár 4/732.

68 A Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) cég 1901. IV. 22-én kelt ajánlata az Eötvös Alapnak. OSZK Kézirattár 4/755.

69 A Vakok Nevelő- és Tanítóképző Intézete 1902. II. 22-ei levele. OSZK Kézirattár 4/756.

70 Tankönyvek szállításáról (1906). *Lampel Róbert (Wodianer és Fiai) Irodalmi Értesítője*, 5. 1-3. sz. 3-4. p.

dött könyveknek. A szállítás ingyenes, a kiadó fizeti. A fennmaradt iratok között nincs arra vonatkozó dokumentum, hogy milyen mértékben éltek a tanítók a felkínált lehetőséggel.

A Lampelnek – akárcsak a többi hazai kiadónak – komoly érdeme volt abban, hogy az 1867 után megújuló magyar iskolaügy – főleg a középiskolai oktatás – nemzetközileg is figyelemre méltó eredményeket ért el. A kiadó könyvei folyamatosan megújultak, követték a tanügyi változásokat, illetve az új, átdolgozott kiadásokba rendszeresen beépültek az új szaktudományi eredmények és didaktikai felismerések.

A századfordulóra a tankönyvek kiállítása, nyomtatása is lépést tartott a kor követelményeivel, igényes, tetszetős illusztrációkkal láttak napvilágot a tankönyvek.

A helyenként kemény versenynek tehát kétségtelenül volt haszna, ugyanakkor az is tény, hogy bizonyos üzleti akciói mai szemmel nézve már elfogadhatatlanok.

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A XIX. század végén a magyarországi tankönyvkiadásban és -kereskedelemben ellentmondásos helyzet alakult ki. Az oktatásügy ugyan megkísérelte a tankönyvek forgalmazását az engedélyezési eljárással szabályozni, a fokozatosan enyhülő procedúra azonban a tankönyvek túlkínálatához vezetett. Ehhez járult a kor gazdasági szemlélete, a szabad verseny is, mely ugyan elősegítette a tankönyvek minőségi fejlődését, de nem tudta kiszűrni a gyenge, színvonalatlan kiadványokat. A piaci telítettség a tankönyvek kiadásával, terjesztésével foglalkozó vállalatokat pozícióik megtartása miatt egyrészt a verseny korlátozására, különféle egymás közötti megállapodásokra, másrészt az iskolák számára nyújtott kedvezmények nyújtására ösztönözte. A századforduló körüli években néhány nagy kiadó (Athenaeum, Franklin, Révai Testvérek, Szent István Társulat, Lampel Róbert (Wodianer F. és Fiai) kezében koncentrálódott a tankönyvek forgalmazásának túlnyomó része. A Lampel cég alapítója 1853-ban Lampel Róbert volt, aki korán felismerte az oktatásügyben rejlő biztos piaci lehetőségeket és vállalata fő profilját a tankönyvek, a pedagógiai szakirodalom és az ifjúsági irodalom kiadására fókuszálta. Halála után Wodianer Fülöp és leszármazottai hasonló irányban működtek, azonban 1904-ben a cég önállóságát elveszítve a Franklin Társulat érdekeltségébe került. A Lampel R. (Wodianer F. és fiai) cég számos sorozatot adott ki, köztük a Népművelők, később Néptanítók Könyvtára állami támogatással jelent meg. A vállalat adta ki a minisztérium hivatalos lapját, a Hivatalos Közlöny is. A kiadó közreműködött a népiskolai könyvtárak kialakításában, és egyik üzleti vállalkozása a tankönyvek forgalmazása mellett az iskolai tanszerek terjesztése volt. A Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) cég tankönyvei jó minőségűek voltak, újabb kiadásaikban rendszeresen követték nemcsak a tantervi változásokat, de a szaktudományok és a didaktika új eredményeit is.

(Pogány, György: The Publishing House Róbert Lampel (F. Wodianer and Sons) and the Hungarian Public Education at the Turn of 19th and 20th century.)

At the end of the 19th century there was an ambivalent situation in the publishing and selling of school-books for primary and secondary schools in Hungary. The Ministry for Education tried to rule the supply of these publications by the process of authorization, but the increasing number of authorized books caused an oversupply in the market. In addition to it the economic point of view of that period preferred free competition. The result of it was the improving quality of the school-books, but from a professional aspect the market wasn't able to shift out the not suitable ones. Not to be superseded the publishers and booksellers were forced either to restrict the competition by building cartels or by the means of granting the schools special prices or other possibilities. In this era the market was shared by a few important publishing houses, e. g. Athenaeum, Franklin, Révai Testvérek /Révai Brothers/, Szent István Társulat /St. Stephen Society/, Róbert Lampel (F. Wodianer and Sons).

In 1853 Róbert Lampel, the founder of the publishing house Lampel early recognized the good financial possibilities in this field, so he mostly ran the firm in school-books, pedagogical literature, improving and selling visual aids (maps, pictures, skeletons, abacuses etc.) and books for children. After his death Fülöp Wodianer and his sons went on with it, but in 1904 the enterprise was bought by Franklin. The Róbert Lampel (F. Wodianaer and Sons) published with the financial assistance of the state the series „Népnevelők” later called „Néptanítók Könyvtára” for the teachers of elementary and secondary schools. They were the official publisher of the „Hivatalos Közlöny”, the official journal of the Ministry for Religion and Education, and they took part in organizing school libraries.

Róbert Lampel's (F. Wodianaer and Sons') school-books were of a very high quality, not only the changes of the curricula, but the improvement of the disciplines and the new methods of pedagogy/didactics were followed in the revised editions of them.